

DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2024-30-1-9>
УДК 37.041:316.343-054.5(477)

Олександр Притула

Самовиховання і самоосвіта у професійному становленні українського громадянина

Здійснюючи самовиховання та самоосвіту у процесі професійного розвитку, громадянин України має послуговуватись методиками й засобами самооцінки своїх переконань, знань, дій тощо. У цьому процесі важливою є адекватність здійснюваної самооцінки, її конструктивний, психологічно-позитивний та прагматичний характер. Кожна людина з дитинства має не лише формувати певну базову філософську культуру, яка допомагатиме їй досягати кращої самооцінки, але й прагнути постійно шукати для себе спільноту таких же зацікавлених у філософії. Ця спільнота філософської самоосвіти буде змінюватися протягом життя, однак, вона має постійно бути присутньою у житті людини – спільнота людей, які неформально цікавляться філософськими питаннями свого життя. Відзначається, що у вихованні громадянських якостей особистості особливу роль відіграють методи та технології самовиховання і самоосвіти, які молоді громадяни формують під час навчання та реалізують більшою мірою у дорослому житті, зокрема у професійному становленні українського громадянина. Здійснюючи професійну діяльність, людина повинна не тільки опановувати професійні навички, а й розширювати свій світоглядно-ціннісний, громадянський потенціал. У процесі професійного становлення громадянин має засвоїти принципи самовиховання та самоосвіти, які сформувались протягом усієї історії розвитку української культури. Наголошено, що самовиховання як феномен індивідуального буття неможливе без самоосвіти, яка базується на світоглядній позиції людини щодо важливості й необхідності оновлення власних знанневих компетенцій, зокрема й у сфері професійного становлення. Навички та методики самоосвіти, як правило, формуються під час навчання у шкільному й студентському середовищах. Також самоосвіта ґрунтується на здобутках української культури та науки, тих психолого-педагогічних стандартах, що склалися в нашій державі і є втіленням набутого колективного досвіду українського народу.

Ключові слова: самовиховання, самоосвіта, громадянський потенціал, самооцінка, громадянське виховання, миротворча освіта.

© Олександр Притула, 2024

Вступ

Цілком очевидно, що до процесу виховання захисника Вітчизни необхідно підходити комплексно з урахуванням існуючих у державі інституційних та неінституційних механізмів, методів та форм роботи з молоддю. Особливою проблемою є виховання патріотизму у дорослого населення, оскільки їх світогляд вже сформований та відповідно на нього складніше впливати. Одним з напрямків вирішення цієї проблеми є самовиховання і самоосвіта у професійному становленні українського громадянина. Як відомо самовиховання і самоосвіта знаходяться у діалектичній єдності та розглядаються як взаємодетермінуючі феномени.

В контексті проблематики самовиховання та самоосвіти у громадян корисними для нашої роботи стали праці таких вчених, як: Г. Беленька, В. Головка, С. Івах, Л. Колбіна, Р. Кулаков, Г. Онкович та співавтори [Онкович 2012], Т. Пагута, А. Панченко, Т. Рябовол, М. Стадник, М. Супрун, В. Тихолоз, Т. Шарненкова, О. Щербак, Т. Яворська та інші вітчизняні дослідники, а також такі сучасні закордонні дослідники, як С. Гарднер [Gardner 2023], С. Ма та співавтори [Ma et al 2023], Л. Мали [Malý 2023], І. М. Опреа [Oprea 2021].

Мета статті – окреслити роль самовиховання і самоосвіти українського громадянина у його становленні як представника певної професії.

Уточнення визначення поняття «самовиховання»

На переконання науковців, «самовиховання – це формування людиною своєї особистості відповідно до свідомо поставленої мети. Психологи трактують самовиховання як усвідомлювану діяльність людини, спрямовану на вдосконалення самої себе, на вироблення позитивних рис, якостей, звичок і подолання негативних. У свою чергу, професійне самовиховання і саморозвиток є свідомою діяльністю, спрямованою на вдосконалення своєї особистості, згідно з вимогами професії до людини» [Беленька 2006: 236].

Здійснюючи професійну діяльність, людина має не тільки опанувати професійні навички, а розширювати свій світоглядно-ціннісний, громадянський потенціал.

Незалежно від специфіки професії, концептуальні основи системної самовиховної роботи містять три взаємодетерміновані процеси: «самопізнання, перш ніж виховувати себе, складаючи і здійснюючи програми самовдосконалення, потрібно вивчити себе як особистість; самопримування від негативних думок, дій, учинків, поведінки; самопримування до здійснення позитивних дій, учинків, добрих справ» [Івах 2015: 93].

Натомість, структура професійного самовиховання особистості складається з наступних елементів: «цілі самовиховання, які обумовлені

суспільними цілями і мають аналогічне спрямування; зміст і завдання самовиховання, які включають таку поведінку і діяльність, які призводять до досягнення мети самовиховання індивіда; засоби самовиховання, які є своєрідними методами впливу на самого себе та об'єднують цілі та результати; результати самовиховання, до яких відносяться ті зміни, які відбулися у особистості в результаті самовиховання» [Івах 2015: 93].

У процесі професійного становлення громадянин має засвоїти принципи самовиховання та самоосвіти, які сформувались потягом розвитку української культури. В. Тихолоз до таких принципів відносить такі:

- 1) системного підходу, який передбачає осягнення компонентів «Я- концепції» за допомогою певних психодіагностичних методик та тестів;
- 2) гуманістичного підходу, який втілюється шляхом усвідомлення вихованцями методик роботи над собою та необхідності їх корекції;
- 3) аксіологічного підходу, який репрезентується засвоєними цінностями, покладеними в основу власної самовиховної та самоосвітньої траєкторії;
- 4) принцип розвитку, який втілюється установками самосвідомості, сприяє адекватній самооцінці власного самовиховання, стимулює й оптимізує критерії особистісної значущості, що у підсумку дозволяє об'єктивно оцінити мету самовиховання з результатами й методами її досягнення;
- 5) принцип самодіяльності, який представлений настановами на етапи й алгоритм планування самовиховання і самопізнання людини, що сприяє впорядкуванню його методичного та контролюючого забезпечення;
- 6) «принцип самоуправління, що реалізується через установку на самоконтроль; саморегулювання; індивідуалізацію самовиховання; мобілізацію, яка сприяє подоланню труднощів; корекцію запланованих результатів роботи над собою, зміну раніше наміченої програми у зв'язку з уже досягнутими успіхами» [Тихолоз 2016: 119].

Самовиховання має починатися якомога раніше, як вважає Сьюзен Гарднер, рекомендуючи, зокрема, використовувати методи філософії для дітей та діалогу з самого раннього віку, формуючи «педагогічний якір» – Спільноту філософських досліджень (СФД: Community of Philosophical Inquiry – CPI) : «Оскільки самонавчання можна здійснювати одночасно з навчанням розуму (наприклад, виховання навичок міркування), і оскільки СФД (на відміну від інших освітніх стратегій), у своїй діалогічній структурі, має унікальний потенціал заохочувати і, отже, навчати себе..., можна стверджувати, що фасилітатори, які не активують унікальну силу СФД для покращення особистості, нехтують своєю відповідальністю перед підопічними» [Gardner 2023: 125]. Така спільнота, вочевидь, буде змінюватися протягом життя, однак, на наш погляд, вона

має постійно бути присутньою у житті людини – спільнота людей, які неформально цікавляться філософськими питаннями свого життя.

Чеський дослідник Лукаш Мали звертає увагу на такий важливий чинник, який стимулює самовиховання, як більш інтенсивна міжкультурна комунікація. На прикладі аналізу роботи міжнародної літньої школи він показує, як колективна робота по самовихованню стимулює також і індивідуальне самовиховання. Така індивідуальна робота над собою має бути завданням на все життя: «Серед багатьох впливів, пов'язаних із самоосвітою, безперервна освіта є важливим компонентом. Можна сказати, що це інтегральна частина «турботи про душу»...» [Malý 2023: 30]. Сполучення внутрішнього прагнення до самовиховання з регулярними колективними різноплановими вправами освітнього характеру, вочевидь, сприяє більш ефективному самовихованню. І все ж основою самовиховання залишається самоосвіта.

Уточнення визначення поняття «самоосвіта»

Самовиховання як феномен індивідуального буття не можливе без самоосвіти, яка базується на світоглядній позиції людини щодо важливості й необхідності оновлення власних знанневих компетенцій, зокрема й у сфері професійного становлення. Навички та методики самоосвіти як правило формуються під час навчання у шкільному й студентському середовищах. Також самоосвіта ґрунтується на здобутках української культури та науки, тих психолого-педагогічних стандартах, що склалися в нашій державі протягом її історичного розвитку.

У цьому контексті Т. Яворська зауважує, що у сучасному суспільстві роль самоосвіти значно зросла, оскільки це є одним з важливих механізмів досягнення особистістю професійного і життєвого зростання. Саме тому у студентства варто формувати компетентності до автономної орієнтації у науково-інформаційному просторі сучасності, вчити критичному та логічному мисленню, сприяти розвитку настанов до самоосвіти. Важливо, щоб навчально-виховний процес у ВНЗ сприяв розвитку навичок самостійно отримувати знання, надавав можливості студентам для саморозвитку, креативного використання набутих знань, способів адаптації у професійному та соціальному середовищах. У контексті такої логіки: «...в умовах сучасності, самоосвіта особистості стала соціокультурною проблемою. Від її оптимального вирішення залежить соціальна мобільність і загальна культура студента, здатність ефективно взаємодіяти у виконанні соціальних, виробничих та економічних завдань» [Яворська 2015: 359–360].

Самоосвіта передбачає навички до самоорганізації, самопланування, самооцінки, які корегуються протягом соціалізації людини у різних

спільнотах й колективах, проявляються на всіх рівнях соціальної взаємодії та у різних формах. Румунський дослідник І. М. Опреа зауважує: «Самоосвіта може бути процесом і навичкою, які відбуваються строго поза закладами формальної освіти, якщо розглядати це з точки зору кінцевої мети та процесу організації» [Опреа 2021: 144].

Загалом, дослідники визначають самоосвіту як самоорганізаційний процес, який є важливою складовою становлення людини як особистості та пов'язаний з її здатністю діяти усвідомлено, розуміючи мету такої діяльності. Під час самоосвіти людина здатна самостійно віднайти методи досягнення поставленої мети, періодично контролювати й аналізувати свої дії. У науковій літературі представлена значна палітра ознак самоосвіти. Як відомо, у старшому віці самоосвіта стає головною формою здобуття знань, що сприяє соціальному й професійному успіху людини, покращує характеристики її соціалізації та ін. В межах всієї освітньої системи, самоосвіта реалізується методами актуальної репрезентації знань, надання розуміння сутнісних закономірностей розвитку людини й суспільства шляхом використання наукових теорій й сучасної методології навчання та виховання людини тощо. Вочевидь, самоосвіта відіграє суттєву роль у освітньому просторі будь-якої країни. Отже, «на рівні національної системи самоосвіта здійснюється шляхом відтворення, зміни й розвитку освітніх інститутів і характеру взаємозв'язків між ними, а також об'єднання індивідуальних та колективних зусиль окремих суб'єктів освітньої діяльності у вирішенні проблем педагогічної керівності, самоорганізації, саморозвитку, самовдосконалення в сучасних (швидкості обігу інформації, її постійне збільшення, постійна зміна та зростання вимог суспільства до характеру освітніх послуг тощо) умовах» [Головко 2014: 34].

Самовиховання та самоосвіта у процесі професійного розвитку

Здійснюючи самоосвіту у професійній діяльності, людині необхідно оволодіти низкою методів. З точки зору Т. Шарненкової, методи самоосвіти – це засоби, які забезпечують досягнення визначених цілей самоосвітньої діяльності. До методологічного інструментарію для організації системної самоосвіти, можна віднести такі прийоми та методи: «самопостереження, самоаналіз, самотестування, порівняння себе з іншими колегами; самостимулювання; самопрограмування (складання плану чи програми самовдосконалення), самозобов'язання, самоінструктаж; методи і прийоми самовпливу (самонаказ, самоконтроль, самозаохочення, самопокарання, самозаборона, самозауваження, самокритика, самопереконавання, самонавіювання, аутотренінг, самозвіт, ведення щоденника самоосвіти тощо)» [Шарненкова 2017: 74].

Здійснюючи самовиховання та самоосвіту у процесі професійного розвитку, громадянин України має послуговуватись методиками й засобами самооцінки своїх переконань, знань, дій тощо. У цьому процесі важливою є адекватність здійснюваної самооцінки, її конструктивний, психологічно-позитивний та прагматичний характер.

Загалом, науковці констатують, що у низці випадків самооцінка як суб'єктивне світобачення вбирає в себе як адекватні з наукової точки зору судження про дійсність, так і хибні. Задля ефективного самовиховання суттєвою є не стільки позитивна самооцінка як така, а адекватне сприйняття своїх позитивних та негативних рис. Навіть якщо індивід адекватно оцінює свої недоліки, але при цьому виправдовує їх, не вважає їх критичними, його мотивація до самовиховання буде суттєво занижена, а у крайньому варіанті відсутня. У свою чергу, якщо людина перебільшує свої недоліки й не бачить у собі суттєвих позитивних рис, це також знижує її внутрішній психологічний потенціал до самовиховання. І лише у тому випадку, «коли особистість, усвідомлюючи свої позитивні риси, об'єктивно і рішуче, критично ставиться до своїх недоліків, на цій основі формує реальні життєві плани щодо культурного, морального, фізичного, а також професійного самовдосконалення (тобто свідомо відповідає на запитання не лише «Ким бути?», а і «Яким бути?» і намічає шляхи досягнення життєвих цілей) – така позиція є найсприятливішою для самовиховання і самокорекції» [Супрун 2014: 120–121].

У контексті теми нашого дослідження варто зазначити, що самовиховання та самоосвіта щодо набуття громадянських якостей особистістю відбувається не тільки як прояв саморефлексії, але й здійснюється під впливом колективу, суспільної думки. Безсумнівно, індивідуальні та колективні чинники самооцінки такого процесу знаходяться у нерозривній єдності. Самооцінка як культурний та психологічний механізм базується на стандартах, закладених у національній спільноті, вона до певної міри обумовлена ментальністю та історичним досвідом життєвих й професійних практик народу.

Отже, виховна та освітня системи держави, громадянське суспільство мають закладати основи й сприяти розвитку емпатії у громадянина, яка може мати різні рівні її репрезентації у особистому та соціальному вимірах.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що існують такі рівні емпатії:

- перший рівень (найнижчий), до якого відносяться індивіди, які найчастіше керуються власними інтересами та зосереджені, у першу чергу, на своєму емоційному стані, при цьому байдужі до думок та почуттів інших людей. Іноді представники такої категорії люди впевнені у тому, що розуміють оточуючих та таке уявлення, як правило, є помилковим. Це відбувається тому, що вони дуже зосереджені на собі і виявляються не спроможними це зрозуміти;

- другий тип емпатії є найбільш поширеним: представники цієї групи людей ігнорують почуття та думки оточуючих епізодично або з певною періодичністю; вони здатні до емпатії, але не постійно;
- третій рівень (найвищий). Люди з таким рівнем розвитку емпатії зустрічаються не часто. Як правило, «вони завжди глибоко відчують оточуючих людей і здатні подумки відновити будь-які переживання свого партнера, розуміючи людей краще, ніж вони самі. Такі люди не нав'язують свої думки і дають найефективніші поради. Люди з високим рівнем емпатії вважаються хорошими друзями та психологами» [Кулаков 2020: 93].

Відповідно, у процесі виховання громадянина України ми беремо за орієнтир третій рівень набуття емпатії, усвідомлюючи при цьому, що його досягають непересічні особистості, які сповідують альтруїзм та гуманізм як основу свого буття.

На думку фахівців, рівень емпатії людини, особливо дитини, може піддаватись корекції. Зокрема, Т. Рябовол констатує, що порівняльний аналіз результатів різноманітних досліджень дозволяє вирізнити чинники соціально-психологічної корекції емпатії у молодших школярів:

- ціннісно-орієнтаційний чинник: феномен емпатії розуміється як невід'ємна характеристика розвитку її духовного та морального світу. У такому випадку корекція емпатії відбувається методом надання дітям базових уявлень та знань про норми моралі;
- особистісно-рефлексивний чинник, який важливий для розуміння власних емоцій та усвідомленого вибору життєвих принципів та норм, метод самоаналізу особистих відчуттів, думок та поведінкових реакцій;
- інтуїтивний та прогностичний фактори у їх змістовному поєднанні: емоційна та інтелектуальна спроможність до оцінки й моделювання ситуацій, а також здатність до усвідомлення особистої відповідальності за результат, що досягається практичними вправами із застосуванням наукових методів у конкретній ситуації;
- емоційно-вольовий важливий компонент у регуляції емоційної складової, притаманний вищому рівневі емпатії, постає паралельно з самоконтролем;
- поведінковий – фактор дієвої емпатії, реальної співдії та допомоги, формується у контексті діяльності шляхом позитивного підкріплення соціально бажаної поведінки» [Рябовол 2014: 99].

Логічним доповненням до людяності та емпатії як орієнтирів психолого-педагогічної та філософської підготовки громадян України є миротворчість, яку можна трактувати як здатність людини у ненасильницький спосіб вирішувати різноманітні конфлікти, а також як загаль-

ну світоглядну налаштованість щодо підтримки миру у різних вимірах – духовний мир, соціальний мир, світ без війни, мир як базова цінність людського існування тощо. У зв'язку з цим особливої значущості набуває миротворча освіта.

Завдання удосконалення сучасної самоосвіти

Аналізуючи вітчизняні реалії, М. Стадник та А. Панченко переконують, що у сучасному соціальному просторі та в освітньому процесі актуальним є виховання різноспрямованих навичок, формування глибоких знань українців щодо цивілізованих методів розв'язання конфліктів, недопущення насильства та будь-яких негативних факторів соціального розвитку. У цьому контексті результати миротворчої освіти як правило застосовуються у різноманітних конфліктогенних, постконфліктних ситуаціях для ефективного розв'язання всього комплексу існуючих проблем. У цьому сенсі, миротворчу освіту можна трактувати як популяризацію необхідних знань, практичних навичок, світоглядних цінностей, що є значущими для розвитку загального світобачення молоді й мінімізації різноманітних ризикогенних чинників. З точки зору вищезначених науковців, для дієвого запровадження миротворчої освіти в Українській державі необхідно здійснити наступні кроки:

- 1) оновити Концепцію національно-патріотичного виховання, враховуючи виклики інформаційних та гібридних війн, зокрема у зв'язку з російською агресією;
- 2) розробити дієві методи для освіти дорослого населення, з акцентом не тільки на професійну підготовку та перепідготовку кадрів, а також на популяризацію знань, зокрема у сфері миротворчої освіти та створення громадянської культури набуття таких знань;
- 3) запровадити сучасні формальні та неформальні освітні практики, які впроваджують миротворчу освіту, враховувати їх при створенні освітньо-професійних програм, розвитку культурно-історичного, соціально-економічного і політично-правового просторів держави, регіонів, міст тощо;
- 4) налагодити якісне управління освітою, створюючи дієві моделі державного та громадського управління освітою, посилюючи при цьому світоглядну складову;
- «5) сприяти посиленню попиту громадських активістів до опанування компетенцій сучасних знань та компетенцій у сфері миротворення;
- 6) мотивувати локальні громади до комунікації з іншими громадами регіону та країни в цілому» [Стадник, & Панченко 2020: 4–5].

Для виховання громадянина у дусі миротворчості, на нашу думку, необхідно відмовитись від методів авторитарної педагогіки й перейти до

педагогіки партнерства, коли учень (студент) є суб'єктом, а не об'єктом навчання. Ненасильницька, гуманістична парадигма освіти та виховання є питомим тлом для набуття громадянином світоглядних настанов й навичок миротворчої діяльності у майбутньому.

Як зауважують Л. Колбіна та О. Паскаль: «Ненасильницька освіта існує як такий шлях освіти, що припускає спирання на потреби дитини й на її життєвий досвід, а сам освітній процес є процесом обміну й діалогу або зображення та дії. Цей підхід базується на переконанні, що діти ефективніше навчаються, коли цінуються їхні власні знання і здатність щось зробити, а також коли вони здатні поділитися та проаналізувати власний досвід у комфортному для них середовищі» [Колбіна, & Паскаль 2021: 34].

Виховання миротворчості має відбуватись на кожному етапі соціалізації людини та мати системний характер. Основа увага цьому процесу як правило приділяється у закладах освіти. На думку Т. Пагути, «для того, щоб виховати миролюбну, всебічно розвинену особистість необхідно:

- узагальнювати й поширювати кращий досвід вихователів й вчителів з проблем національного виховання, практичного виховання й громадського загартування дітей;
- організовувати педагогічний всеобуч батьків з метою підвищення рівня сімейного виховання;
- створювати в кожному навчально-виховному закладі чітку, науково обґрунтовану систему виховної роботи» [Пагута 1997: 12-13].

Таким чином, здійснюючи психолого-педагогічну та філософську підготовку громадянина України, ми маємо закладати у індивідуальну й суспільну свідомість цінності людяності, емпатії, миротворчості та інші гуманістичні орієнтири для подальшої громадянської діяльності особистості.

У якості висновку підкреслимо, що самовиховання та самоосвіта у процесі професійного розвитку громадянина України не є самоціллю. Вони є перевіреними часом засобами саморозвитку, самовдосконалення, врешті-решт самореалізації людини у соціальному та національному просторах.

З цього приводу О. Щербак зауважує, що «саморозвиток, самовдосконалення – це процес і результат, основна рушійна сила, що піднімає людину до вершин досконалості, забезпечує прогрес у формуванні особистості. Важливими компонентами стратегії самореалізації є розбудова позитивної самооцінки, самовизначення, саморегуляція, самоосвіта і самовиховання. Мистецтво самопізнання – це здатність усвідомити і реалізувати особистий потенціал, спроможність жити динамічно і на-

тхненно, рости, розвиватись, удосконалюватися, рухатись уперед, ставити перед собою амбітні цілі, і досягти їх, долаючи перепони, знаходячи оптимальні рішення для себе і оточення» [Щербак 2015: 478–479].

Необхідно також залучати сучасні технології для удосконалення самоосвіти. Так, китайські дослідники створили спеціальну програму AIEPSM – Модель освітніх філософських стратегій за допомогою штучного інтелекту (Artificial Intelligence assisted Educational Philosophical Strategies Model), яка була ними запропонована для підвищення ефективності роботи студентів у системі віртуальної освіти, а також для загального покращення навчальної взаємодії професури та студентства: «AIEPSM покращує взаємодію вчителя та студента, покращує успішність студентів і підвищує рівень впевненості студентів у віртуальній освіті» [Ma et al. 2023].

Висновки

Світоглядна і політична підготовка громадянина (школяра, студента) в період соціальних змін має суттєві особливості, які обумовлені трансформацією суспільних та індивідуальних ідеалів, принципів, норм життєдіяльності. Інтегральним показником ефективної світоглядної і політичної сформованості громадянина є високий рівень політичної, правової, духовної культури. Якщо вести мову про критерії сформованості світоглядної, а й відповідно політичної, правової культури у сучасного школяра (студента) як показника розвиненості громадянських якостей, варто зауважити, що вони мають когнітивний, діяльнісний та емоційно-вольовий характер.

В наш час, враховуючи сучасні тенденції розвитку демократії, громадянського суспільства та громадянського виховання й освіти, на думку науковців, орієнтирами психолого-педагогічної та філософської підготовки громадян України є людяність, емпатія та миротворчість. Для виховання громадянина у душі вищеозначених орієнтирів необхідно відмовитись від методів авторитарної педагогіки й перейти до педагогіки партнерства, коли учень (студент) є суб'єктом, а не об'єктом навчання. Ненасильницька, гуманістична парадигма освіти та виховання є питомим тлом для набуття громадянином світоглядних настанов й навичок діяльності у майбутньому на основі принципу людиноцентризму.

У вихованні громадянських якостей особистості особливу роль відіграють методи та технології самовиховання і самоосвіти, які формуються під час навчання та реалізують більшою мірою у дорослому житті, зокрема у професійному становленні українського громадянина. Здійснюючи професійну діяльність, людина повинна не тільки опановувати професійні навички, а й розширювати свій світоглядно-ціннісний,

громадянський потенціал. У процесі професійного становлення громадянин має засвоїти принципи самовиховання та самоосвіти, які сформувались потягом розвитку української культури.

Посилання:

- Беленька, Г. В. (2006). *Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання: монографія*. Київ: Світич.
- Головко, В. А. (2014). Самоосвіта як складова професійної освіти та розвитку особистості в сучасному педагогічному науковому дискурсі. *Наукові записки. Серія: Педагогічні та історичні науки / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова*. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, (117), 30–36.
- Івах, С. М. (2015). Професійне самовиховання і саморозвиток майбутніх вихователів дітей дошкільного віку в умовах ВНЗ. *Наукові записки кафедри педагогіки*, (34), 87–94.
- Колбіна, Л. А., & Паскаль, О. В. (2021). Осмислення миротворчих ідей видатних просвітників крізь ретроспективний погляд до сучасності. *Інноваційна педагогіка*, 33(2), 31–35. <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/33-2.5>
- Кулаков, Р. (2020). Розвиток емпатії у дітей молодшого шкільного віку в умовах освітнього процесу. *Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць РДГУ*, (15), 91–96. <https://doi.org/10.35619/praprv.v1i15.189>
- Онкович, Г. В. (ред.) (2012). *Теоретико-методологічні засади інтеграції змісту гуманітарної освіти у вищих навчальних закладах негуманітарного профілю: Монографія*. Київ: Педагогічна думка.
- Пагута, Т. І. (1997). Співробітництво вихователів дошкільних закладів із сім'єю по вихованню дошкільників в душі миру: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ: Інститут педагогіки НАПН України.
- Рябовол, Т. А. (2014). Соціально-психологічні чинники розвитку емпатії у молодших школярів загальноосвітніх навчальних закладів. *Молодий вчений*, 3(06), 97–100.
- Стадник, М. М., & Панченко А. Г. (2020). Актуалітети миротворчої освіти. *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»*, (2), 1–5. <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.2.4>
- Супрун, М. О. (2014). Самовиховання особистості майбутнього фахівця в галузі державного управління (теоретико-практичний аспект). *Державне управління: теорія та практика*, (1), 114–124.
- Тихолоз, В. В. (2016). Методичний аспект курсу «самовиховання і саморегуляція особистості» у підготовці фахівців соціальної сфери. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*, (8), 115–121.
- Шарненко, Т. О. (2017). Організація самоосвіти вчителя у вітчизняній теорії і практиці (кінець XIX – перша третина XX століття): дис. ... канд. пед. наук. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка.
- Щербак, О. (2015). Психолого-педагогічні засади професійного розвитку і саморозвитку педагога професійного навчання. Кремень, В. Г., Дмитриченко М. Ф., & Ничкало, Н. Г. (ред.). *Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів: зб. наук. статей*. (С. 472–482). Київ: НТУ.
- Яворська, Т. (2015). Соціально-історичні передумови розвитку самоосвітньої діяльності особистості: теоретичний аспект. *Витоки педагогічної майстерності*, (15), 359–364.

- Gardner, S. (2022). P4C and “Self-Education”: How can Philosophical Dialogue Best Solicit Selves? In: Mendonça, D. & Franken Figueiredo, F. (Eds). *Conceptions of Childhood and Moral Education in Philosophy for Children*. (Pp. 113–126). Stuttgart: Metzler.
- Ma, S., Liu, S., Ma, L., Liu, C., Lu, J., & Wang, J. (2023). Philosophy of self-learning education implemented in a virtual education system. *Learning and Motivation, 84*, 101916. <https://doi.org/10.1016/j.lmot.2023.101916>.
- Malý, L. (2023). The Role of Educational Programmes and Their Effect on Self-Education: An Example from Practice in the Context of Encountering Different Cultural Influences. *Theology and Philosophy of Education, 2(2)*, 25–31. <https://tape.academy/index.php/tape/article/view/31>
- Oprea, I. M. (2021). Self-education and lifelong learning. *Proceedings of INTCESS 2021 8th International Conference on Education and. Education of Social Sciences. 18–19 January*. P. 142–145. <https://doi.org/10.51508/intcess.2021157>.

References:

- Belenka, H. V. (2006). *Educator of children of preschool age: becoming a specialist in the conditions of training: monograph*. Kyiv: Svitych. [In Ukrainian].
- Gardner, S. (2022). P4C and “Self-Education”: How can Philosophical Dialogue Best Solicit Selves? In: Mendonça, D. & Franken Figueiredo, F. (Eds). *Conceptions of Childhood and Moral Education in Philosophy for Children*. (Pp. 113–126). Stuttgart: Metzler.
- Golovko, V. A. (2014). Self-education as a component of professional education and personality development in modern pedagogical scientific discourse. [In Ukrainian]. *Proceedings. Series: Pedagogical and historical sciences / Ministry of Education and Science of Ukraine, National Pedagogical Drahomanov University*. Kyiv: Department of the NPDU. Vol. 117. C. 30–36.
- Ivah, S. M. (2015). Professional self-education and self-development of future educators of preschool children in the conditions of universities. [In Ukrainian]. *Scientific notes of the Department of Pedagogy, (34)*, 87–94.
- Kolbina, L. A., & Pascal, O. V. (2021). Comprehension of the peace-making ideas of prominent educators through a retrospective view of modern times. [In Ukrainian]. *Innovative pedagogy, 33(2)*, 31–35. <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/33-2.5>
- Kulakov, R. (2020). Development of empathy in children of primary school age in the conditions of the educational process. [In Ukrainian]. *Psychology: reality and prospects. Collection of scientific works of RDSU, (15)*, 91–96. <https://doi.org/10.35619/prapr.v1i15.189>
- Ma, S., Liu, S., Ma, L., Liu, C., Lu, J., & Wang, J. (2023). Philosophy of self-learning education implemented in a virtual education system. *Learning and Motivation, 84*, 101916. <https://doi.org/10.1016/j.lmot.2023.101916>.
- Malý, L. (2023). The Role of Educational Programmes and Their Effect on Self-Education: An Example from Practice in the Context of Encountering Different Cultural Influences. *Theology and Philosophy of Education, 2(2)*, 25–31. <https://tape.academy/index.php/tape/article/view/31>
- Onkovych, H. V. (ed.) (2012). *Theoretical and methodological principles of integration of the content of humanitarian education in higher educational institutions of a non-humanitarian profile: Monograph*. Kyiv: Pedagogical thought.
- Oprea, I. M. (2021). Self-education and lifelong learning. *Proceedings of INTCESS 2021 8th International Conference on Education and. Education of Social Sciences. 18–19 January*. P. 142–145. <https://doi.org/10.51508/intcess.2021157>.

- Paguta, T. I. (1997). *Cooperation of preschool educators with the family on education of preschoolers in the spirit of peace*: autoref. thesis ... candidate of pedagogical sciences. Kyiv: Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
- Riabovol, T. A. (2014). Socio-psychological factors in the development of empathy in junior high school students of general educational institutions. [In Ukrainian]. *A young scientist*, 3(06), 97-100.
- Sharnenkova, T. O. (2017). Organization of teacher self-education in domestic theory and practice (end of the 19th – first third of the 20th century): diss. ... candidate ped. of science Zhytomyr: Zhytomyr Ivan Franko State University. [In Ukrainian].
- Shcherbak, O. (2015). Psychological and pedagogical principles of professional development and self-development of a teacher of professional training. [In Ukrainian]. In: Kremen, V. G., Dmytrychenko M. F., & Nychkalo, N. G. (Eds.). *Conceptual principles of professional development of the individual in the conditions of European integration processes: collection of scientific articles*. (Pp. 472-482). Kyiv: NTU.
- Stadnyk, M. M., & Panchenko, A.G. (2020). Actualities of peacekeeping education. [In Ukrainian]. *Electronic magazine "Public administration: improvement and development"*. (2), 1-5. <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.2.4>
- Suprun, M. O. (2014). Self-education of the personality of the future specialist in the field of public administration (theoretical-practical aspect). [In Ukrainian]. *Public administration: theory and practice*, (1), 114-124.
- Tikholoz, V. V. (2016). Methodical aspect of the course "self-education and self-regulation of personality" in the training of specialists in the social sphere. [In Ukrainian]. *Bulletin of Cherkasy University. Series "Pedagogical Sciences"*, (8), 115-121.
- Yavorska, T. (2015). Socio-historical prerequisites for the development of self-education activity of the individual: theoretical aspect. [In Ukrainian]. *Origins of pedagogical skills*, (15), 359-364.

Olexandr Prytula. Self-training and self-education in the professional formation of a Ukrainian citizen

Carrying out self-training and self-education in the process of professional development, a citizen of Ukraine should use methods and means of self-assessment of his beliefs, knowledge, actions, etc. In this process, the adequacy of the performed self-assessment, its constructive, psychologically positive and pragmatic nature is important. Every person from childhood should not only form a certain basic philosophical culture, which will help him to achieve better self-esteem, but also strive to constantly find a community of those interested in philosophy. This community of philosophical self-education will change during life, however, it should be constantly present in a person's life – a community of people who are informally interested in the philosophical questions of their life. It is noted that the methods and technologies of self-training and self-education, which are formed during education and implemented to a greater extent in adult life, in particular, in the professional development of a Ukrainian citizen, play a special role in the education of civic qualities of an individual. Carrying out professional activity, a person should not only master professional skills, but also expand his worldview and value, civic potential. In the process of professional development,

a citizen must learn the principles of self-training and self-education, which were formed by the entire history of Ukrainian culture development. It is emphasized that self-training as a phenomenon of individual existence is impossible without self-education, which is based on the worldview position of a person regarding the importance and necessity of updating one's own cognitive competencies, in particular in the field of professional development. Skills and methods of self-education are usually formed during studies in school and student environments. Also, self-education is based on the achievements of Ukrainian culture and science, those psychological and pedagogical standards that have developed in our country and are the gained collective experience of the Ukrainian people.

Keywords: *self-training, self-education, civic potential, self-esteem, civic education, peace-making education.*

Притула, Олександр, кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту Запорізького національного університету, м. Запоріжжя (Україна).

E-mail: prityla1970@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8800-8207>

Prytula, Olexandr, Candidate of Pedagogical Sciences, docent, Professor of the Department of Theory and Methodology of Physical Culture and Sports at the Zaporizhia National University, Zaporizhia-city (Ukraine).

E-mail: prityla1970@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8800-8207>